

TYÖVÄLINE VARHAISKASVATUKSEN TYÖNTEKIJÖILLE

osallisuuden ja yhdenvertaisuuden
havainnoimiseen

SISÄLLYS

OSALLISUUS JA YHDENVERTAISUUS	S. 4
OSALLISUUDEN JA YHDENVERTAISUUDEN TOTEUTUMINEN VARHAISKASVATUKSESSA	S. 5
HAVAINNOINTI	S. 6
MITÄ HAVAINNOINNISSA TULEE OTTAA HUOMIOON	S. 7
TYÖVÄLINEEN KÄYTTÖ	S. 8
TAULUKKO: YHDENVERTAISUUS	S. 9
TAULUKKO: OSALLISUUS	S. 15
OMAT MUISTIINPANOT	S. 21

HAVAINNOINTITYÖVÄLINE VARHAISKASVATUKSEN AMMATTILAISILLE

Tämä työväline on tarkoitettu varhaiskasvatuksen työntekijöille osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen. Työvälineen avulla kasvattajat pystyvät havainnoimaan, miten osallisuus ja yhdenvertaisuus toteutuu erilaisissa tilanteissa lapsiryhmässä. Työväline on tarkoitettu työntekijöiden oman työskentelyn arvioimiseen. Työvälineen ovat tehneet Sanni Pelto, Maria Pietarinen ja Pihla Tverin. Se on tehty osana sosionomiopintojen (Diakonia-ammattikorkeakoulu) opinnäytetyötä. Julkaistu syksyllä 2023.

OSALLISUUS JA YHDENVERTAISUUS

Osallisuudella tarkoitetaan mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, päätöksiin, valintoihin ja mahdollisuuksiin. Osallisuus on kuulumista johonkin, mukaan ottamista sekä osallistumista.

Yhdenvertaisuus on sitä, että kaikki ihmiset ovat saman arvoisia ja tulevat kohdatuksi ja kohdelluksi saman arvoisesti riippumatta taustoista tai muista tekijöistä kuten sukupuolesta, iästä, kansallisuudesta, vammasta tai vakaumuksesta.

OSALLISUUDEN JA YHDENVERTAISUUDEN TOTEUTUMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Varhaiskasvatustilain mukaan varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena on varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa lasta koskeviin asioihin. Lasten näkemykset ja mielipiteet on otettava huomioon myös tehtäessä lapsikohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa. Osallisuutta voidaan toteuttaa esimerkiksi kysymällä lapsilta mitä lauluja, leikkejä tai retkiä lapset haluaisivat. Näin lapset saavat itse vaikuttaa heitä koskeviin asioihin ja osallisuus toteutuu.

Jotta yhdenvertaisuus toteutuisi varhaiskasvatuksessa, toiminta tulisi suunnitella niin, että kaikki lapset voivat lähtökohtaisesti osallistua siihen ilman, että lasten erilaisuuden korostuvat. Kasvattajan tulee kuitenkin ottaa huomioon lasten erilaiset haasteet ja tuen tarpeet suunniteltaessa toimintaa. Toimintaa suunniteltaessa lasten erilaiset haasteet ja tuen tarpeet otetaan huomioon esimerkiksi käyttämällä välineitä, joista on hyötyä koko ryhmälle eikä pelkästään yhdelle lapselle.

Kasvattajilla on suuri rooli lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumisessa ja niiden mahdollistamisessa. Osallisuutta ja yhdenvertaisuutta tulisi toteuttaa varhaiskasvatuksessa päivittäin.

HAVAINNOINTI

Havainnoinnin kautta voidaan saada tietoa esimerkiksi lapsen vahvuuksista, taidoista ja tuen tarpeesta. Tämä auttaa lapsilähtöisen toiminnan suunnittelussa. Lasten toiminnan ja käytöksen havainnoimisen lisäksi varhaiskasvatuksessa voidaan havainnoida muun muassa toimintaympäristöä, työntekijöiden toimintaa, sekä lasten tunteita ja reaktioita.

Kun puhutaan havainnoimisesta pedagogisena työvälineenä niin varhaiskasvattajien on tärkeää tiedostaa myös oman toiminnan merkitys ja vaikutus lapsiin. Tällöin lasten toiminnan havainnoimisen lisäksi on tärkeää tarkastella myös omaa toimintaa. Työntekijä saattaa esimerkiksi huomaamattaan edesauttaa lapsia kohti ei-toivottua käytöstä omalla toiminnallaan. Työn ja toiminnan havainnoimisessa on tärkeää myös se, että havainnoimalla pystytään paremmin tuoda esille käytössä olevia käytäntöjä ja rutiineja. Tällöin niitä on helpompi arvioida esimerkiksi osallisuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Kun toimintatavat on tunnistettu, on toimintatapoihin helpompi puuttua. Haitalliset ja tarpeettomat rutiinit voidaan tällöin lopettaa ja hyödylliset ja liian vähälle huomiolle jääneet työtavat tehdä näkyväksi koko työyhteisölle, niin että hyvät toimintatavat tulevat kaikkien käyttöön.

MITÄ HAVAINNOINNISSA TULEE OTTAA HUOMIOON

Havainnoinnin merkitys varhaiskasvatuksessa tiedetään, silti tästä huolimatta käytännössä tapahtuva systemaattinen ja tavoitteellinen havainnointi voi jäädä vähäiseksi tai puutteelliseksi. Havainnoimisen niukkuuteen saattavat vaikuttaa esimerkiksi työntekijöiden kasvava työmäärä ja tästä johtuva kiire, liian suuret ryhmäkoot tai tietämättömyys tarkoituksenmukaisista havainnointi- ja dokumentointitavoista ja -menetelmistä. Havainnointi on kuitenkin yksi kasvattajan perustehtävistä, eikä se saisi jäädä niin sanotusti lisätyöksi. Virheellisesti voidaan esimerkiksi ajatella, että havainnointia tehdään vain silloin, jos ryhmässä on erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkansa. Olisi tärkeää, että varhaiskasvatuksen työntekijällä on havainnoiva työote, jolloin havainnoinnin kohteena on kaikki lapset ja lapsiryhmät. Tällöin työntekijän on helpompi ymmärtää ja tulkita lasten tunteita ja toimintaa, sekä itse toimia entistä herkemmin lasten tarpeiden mukaisesti.

Varhaiskasvatuksessa suurin osa lapsen päivästä koostuu erilaisista perushoitotilanteista. Näitä ovat muun muassa pukeutumistilanteet, ruokailut, wc- toimet ja päivälepo. Koska nämä tilanteet ovat niin keskeinen osa lapsen arkea, niin on arvokasta ja oleellista tietää miltä lapsesta esimerkiksi näissä tilanteissa tuntuu.

Tärkeää

Havainnoinnin kautta saatu tieto mahdollistaa, että toimintaa pystytään suunnitella ja toteuttaa toivotulla tavalla. Havainnoinnin kautta saatu tieto on myös perusta hyvälle toiminnan arvioinnille.

TYÖVÄLINEEN KÄYTTÖ

Työvälineessä on kaksi taulukkoa, joissa toisessa aiheena on osallisuus ja toisessa yhdenvertaisuus. Taulukot ovat jaettu aihealueittain eri tilanteisiin. Tilanteita ovat aamupiiri, leikkitilanteet, siirtymätilanteet, toimintatuokiot, ruokailuhetki ja lepopetki. Taulukoissa on aiheeseen liittyviä kysymyksiä, joihin vastataan asteikoilla 1–5 ympyröimällä oma vastausvaihtoehto. Kun olette täyttäneet taulukot, niin käykää yhdessä työryhmän kanssa läpi vastauksenne ja pohtikaa omaa toimintaanne. Taulukoiden jälkeisellä sivulla on “Omat muistiinpanot” -sivut, johon kasvattajat voivat kirjoittaa esimerkiksi konkreettisia asioita, joihin tulisi kiinnittää huomiota jatkossa tai jonkin tietyn määritetyn ajanjakson aikana.

Taulukot voi käydä läpi esimerkiksi tiimipalaverissa ryhmän aikuisten kesken. Tarkoituksena on valita määritelty ajanjakso, jonka aikana kasvattajat kiinnittävät erityisesti huomiota lapsiryhmän osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen. Valitun ajanjakson lopussa näitä asioita käydään tiimissä läpi työkalun avulla vastaamalla työkalun kysymyksiin ja keskustelemalla aiheesta tiimissä. Sovittu ajanjakso voi olla esimerkiksi yksi kuukausi tai yksi toimintakausi. Työvälinettä on tarkoitus käyttää jatkossa säännöllisesti esimerkiksi aina toimintakauden alussa ja lopussa.

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

AAMUPIIRI

OSALLISTUVATKO KAIKKI LAPSET
AKTIIVISESTI AAMUPIIRIIN?

1 2 3 4 5

ANNETAANKO PUHEENVUORO
KAIKILLE LAPSILLE?

1 2 3 4 5

HUOMIOIDAANKO AAMUPIIRISSÄ
ERI KULTTUURITAUSTAT JA
PERINTEET?

1 2 3 4 5

ALKAAKO AAMUPIIRI VASTA KUN
KAIKKI LAPSET OVAT PAIKALLA?

1 2 3 4 5

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

LEIKKITILANTEET

SAAVATKO LAPSET VALITA
TASAPUOLISESTI MITÄ LEIKKIVÄT?

1   2   3   4   5

SAAVATKO LAPSET KÄYTTÄÄ
TASAPUOLISESTI TILOJA
LEIKKIYMPÄRISTÖNÄ?

1   2   3   4   5

HUOMIOIDAANKO
LEIKKITILANTEISSA LASTEN
KÄYTTÄYTYMIS- TAI
VUOROVAIKUTUSHAASTEET?

1   2   3   4   5

TUNTEVATKO KAIKKI LAPSET
OLONSA TURVALLISEKSI JA
MUKAVAKSI?

1   2   3   4   5

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

SIIRTYMÄTILANTEET

HUOMIOITKO OHJAUKSESSA, ETTÄ
KAIKKI LAPSET YMMÄRTÄVÄT,
MITÄ SEURAAVAKSI TAPAHTUU?

1 2 3 4 5

VAIHTELEEKO LASTEN JÄRJESTYS
SIIRTYMÄTILANTEISSA, NIIN ETTEI
SAMAT LAPSET OLE AINA
ENSIMMÄISENÄ TAI VIIMEISENÄ?

1 2 3 4 5

ONKO JOKAISELLE LAPSELLE
ANNETTU TARVITTAVA TUKI
SIIRTYESSÄÄN ERI
TOIMINTOIHIN, HUOMIOIDEN ERI
TUEN TARPEET?

1 2 3 4 5

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

TOIMINTATUOKIOT

VALITAANKO RETKIKOhteet NIIN
ETTÄ SE ON TOIMINNALTAAN
KAIKILLE LAPSILLE SOPIVA?

1 2 3 4 5

ONKO TOIMINTATUOKIOT
SUUNNITeltu NIIN, ETTÄ NIIHIN
VOIVAT OSALLISTUA KAIKKI
LAPSET?

1 2 3 4 5

SAAVATKO LAPSET TUOKIOISSA
TARVITSEMANSa TUEN?

1 2 3 4 5

SUUNNITELLAANKO
TOIMINNOISTA ERILAISIA
VARIATIOITA TARVITTAESSA?

1 2 3 4 5

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

RUOKAILUTILANTEET

PYYDETÄÄNKÖ LAPSIA HAKEMAAN
RUOKAA VAIHTELEVASSA
JÄRJESTYKSESSÄ?

1 2 3 4 5

ONKO KAIKILLA LAPSILLA SAMAT
SÄÄNNÖT ESIM. NÄKKILEIVÄN TAI
JUOMAN SUHTEEN?

1 2 3 4 5

HUOMIOIDAANKO
RUOKAILUTILANTEISSA ERI
KULTTUURITAUSTAT JA
PERINTEET?

1 2 3 4 5

VAIHDETAANKO ISTUMAPAIKKOJA
RUOKAILUSSA SÄÄNNÖLLISESTI
ESIM. NIIN ETTÄ AIKUINEN EI
ISTU AINA SAMASSA PÖYDÄSSÄ?

1 2 3 4 5

SAAVATKO KAIKKI LAPSET
VAIKUTTA A OMAAN
ANNOSKOKOONSAA?

1 2 3 4 5

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

LEPOHETKI

VAIHTELEEKO TYÖNTEKIJÄ SITÄ,
KENEN LAPSEN LUONA ON
LEPOHETKELLÄ?

1 2 3 4 5

VAIHDETAANKO
NUKKUMAPAIKKOJA
SÄÄNNÖLLESTI, NIIN ETTEI
SAMAT LAPSET NUKU AINA ESIM.
YLÄSÄNGYSSÄ TAI
LATTIAPAIKALLA?

1 2 3 4 5

ONKO KAIKILLA LAPSILLA SAMAT
SÄÄNNÖT ESIM. KELLONAIKA
NOUSEMISEEN?

1 2 3 4 5

ONKO KAIKILLA LAPSILLA SAMAT
SÄÄNNÖT LEPOHETKEN
JÄLKEISEEN AIKAAN, ESIM.
LEIKIN TAI MUUN TEKEMISEN
SUHTEEN?

1 2 3 4 5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

AAMUPIIRI

ONKO JOKAISELLA LAPSELLA
MAHDOLLISUUS KERTOAA
AJATUKSISTAAN JA TUNTEISTAAN?

1 2 3 4 5

OTATKO AAMUPIIRIN TOTEUTUKSESSA
HUOMIOON LASTEN AJATUKSIA JA
MIELIPITEITÄ?

1 2 3 4 5

KANNUSTATKO KAIKKIA LAPSIA
OSALLISTUMAAN KESKUSTELUUN,
HUOMIOIDEN MAHDOLLISET
KIELIEROT TAI KEHITYKSELLISET
EROT?

1 2 3 4 5

SAAVATKO LAPSET VAIKUTTAA
ISTUMAPAIKKOIHIN
AAMUPIIRISSÄ?

1 2 3 4 5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

LEIKKITILANTEET

SAAVATKO LAPSET ITSE VALITA
MITÄ LEIKKIVÄT?

1 2 3 4 5

SAAVATKO LAPSET VALITA ITSE
LEIKKIKAVERINSA?

1 2 3 4 5

OVATKO LEIKKIVÄLINEET
NÄKYVILLÄ JA LASTEN
ULOTTUVILLA?

1 2 3 4 5

OSALLISTUVATKO LAPSET
LEIKKIYMPÄRISTÖN
RAKENTAMISEEN?

1 2 3 4 5

HUOMIOIKO AIKUINEN LASTEN
TEKEMÄT ALOITTEET JA ANTAA
VAIHTOEHTOJA TARVITTAESSA?

1 2 3 4 5

MAHDOLLISTAAKO AIKUINEN
LEIKIN MONIPUOLISUUDEN?

1 2 3 4 5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

SIIRTYMÄTILANTEET

SAAVATKO LAPSET SILLOIN
TÄLLÖIN VAIKUTTA A ESIM.
ULOSLÄHDÖN AIKATAULUUN?

1 2 3 4 5

SAAVATKO LAPSET SILLOIN
TÄLLÖIN VAIKUTTA A ESIM.
SIIHEN, MISSÄ HE PUKEUTUVAT?

1 2 3 4 5

KANNUSTETAANKO LASTA
YRITTÄMÄÄN ITSE ESIM.
PUKEUTUMISTILANTEISSA?

1 2 3 4 5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

TOIMINTATUOKIOT

SAAVATKO LAPSET OSALLISTUA
TOIMINTATUOKIOIDEN IDEOINTIIN
JA OTETAANKO HEIDÄN
MIELIPITEENSÄ HUOMIOON?

1 2 3 4 5

PYYDETÄÄNKÖ LAPSILTA
PALAUTETTA
TOIMINTATUOKIOISTA?

1 2 3 4 5

SAAVATKO LAPSET
LIIKUNTATUOKIOILLA VAIKUTTA
SIIHEN, MITÄ VÄLINEITÄ
KÄYTETÄÄN TAI MITÄ TEHDÄÄN?

1 2 3 4 5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

RUOKAILUTILANTEET

SAAKO LAPSI VAIKUTTA A ITSE
OMAN RUOAN ANNOSTELUUN ESIM.
OTTAMALLA ITSE?

1 2 3 4 5

SAAVATKO LAPSET VAIKUTTA A
OMAA ISTUMAPAIKKAAN?

1 2 3 4 5

SAAVATKO LAPSET KESKUSTELLA
YHDESSÄ PÖYTÄKAVEREIDEN
KANSSA?

1 2 3 4 5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

LEPOHETKI

SAAVATKO LAPSET ITSE
VAIKUTTAA
NUKKUMAPAIKKAANSA?

1 2 3 4 5

OTETAANKO LASTEN
MIELIPITEET JA EHDOTUKSET
HUOMIOON SADUN
TAI UNIMUSIIKIN VALINNASSA?

1 2 3 4 5

SAAVATKO LAPSET ITSE
VAIKUTTAA OMAAN
UNIYMPÄRISTÖÖN ESIM. ONKO
PEHMOLELU MUKANA TAI MITÄ
VAATTEITA LAPSI PITÄÄ
PÄÄLLÄÄN?

1 2 3 4 5

LÄHTEET

ISOLA, A-M., KAARTINEN, H., LEEMANN, L., LÄÄPERI, R., SCHNEIDER, T., VALTARI, T., & KETO-TOKOI, A. (2017). *MITÄ OSALLISUUS ON? OSALLISUUDEN VIITEKEHYSTÄ RAKENTAMASSA*. (S. 4). [TYÖPAPERI]. TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN LAITOS.

[HTTPS://WWW.JULKARI.FI/BITSTREAM/HANDLE/10024/135356/URN ISBN 978-952-302-917-0.PDF?SEQUENCE=1](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1)

OPETUSHALLITUS. (2022). *VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN PERUSTEET 2022*.

[HTTPS://WWW.OPH.FI/SITES/DEFAULT/FILES/DOCUMENTS/VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN PERUSTEET 2022 1.PDF](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_1.pdf)

TURJA, L. (2020). *LASTEN OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA. TEOKSESSA E. HUJALA & L. TURJA (TOIM.) VARHAISKASVATUKSEN KÄSIKIRJA*. (5. UUD. P.) PS-KUSTANNUS.

[HTTPS://WWW.ELLIBSLIBRARY.COM/READER/9789523700758](https://www.ellibslibrary.com/reader/9789523700758)

JÄNTTI, L. (2020). *MINÄ OLEN MUOTTITIETOINEN – TASA-ARVO JA YHDENVERTAISUUSSUUNNITELMA VARHAISKASVATUKSESSA* [OPINNÄYTETYÖ, LAB-AMMATTIKORKEAKOULU].

[HTTPS://WWW.THESEUS.FI/BITSTREAM/HANDLE/10024/335320/J%C3%A4NTTI LAURA.PDF?SEQUENCE=2&ISALLOWED=Y](https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/335320/j%C3%A4ntti_laura.pdf?sequence=2&isallowed=y)